

*Стовбур Л. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізького національного університету*

СТИЛЕВЖИТОК ЧОЛОВІЧИХ АНТРОПОНІМІВ У КНИЗІ М. МАТІОС «НАЦІЯ»

Анотація. Власне ім'я супроводжує людину протягом усього життя і становить його своєрідний, невід'ємний атрибут. Основна функція антропонімів полягає в тому, що ім'я, прізвище та ім'я по батькові і фактично, і юридично виступають як засіб ідентифікації людини в суспільстві. Антропоніми також виконують такі функції в мовленні, як номінація, диференціація, зміна імені, пов'язана з віком, сімейним станом, життям серед людей іншої національності, переходом в іншу віру, вступом у таємні товариства тощо.

Система імен українського народу формувалась упродовж багатьох століть. Основу її становлять імена християнського календаря: грецькі, римські, єврейські. Їх поширенню найбільше сприяло запровадження християнського обряду хрещення, коли священник давав дитині ім'я відповідного святого, нерідко чужомовне й малозрозуміле. Тому українці намагалися надати таким іменам власного фонетичного і морфологічного вигляду.

Фактично жоден художній твір не обходиться без власних назв, що меншою чи більшою мірою представлені в ньому. Функціонування власних назв у тексті має свою специфіку. Власні назви мають бути стилістично правильними і точними, відповідати духу, ідеї, меті твору, зобов'язані передавати характерний колорит, а іноді – і певний спеціальний сенс, особливе значення, в якому виражена авторська ідея. Вдало підібране ім'я стає додатковим засобом характеристики персонажа, посилює емоційне враження від усього твору. Антропоніми, залучені для створення літературних образів у складі інших стилістичних засобів, створюють тематичне поле, відіграють конструктивну роль у передачі людських взаємин, відтінків наївності, офіційності, вікових оцінок та інших модальних характеристик. Власні імена у творах подані зазвичай у різноманітних інтерпретаціях: від офіційних форм – прізвище, ім'я, по батькові – до улесливо пестливих, буденних, що значною мірою сприяє дослідженню їх функціонування, мети і ситуації використання, способів творення та структури в ономастиці українського мовознавства.

У статті аналізуються способи власного особового називання персонажів чоловічого роду, стилістичне використання цих антрополексем на матеріалі книги Марії Матіос «Нація». Більшість головних і другорядних персонажів твору отримує додаткову авторську характеристику через етимологію обраного антропоніма. Власні імена в романі виконують інформаційну, оцінну, естетичну, експресивну та інші функції. Сукупність власних особових назв твору становить гармонійну єдність і потужну силу, що активно діє на реципієнта, створюючи сповідальну достовірність зображення.

Ключові слова: чоловічий антропонім, стилістичне вживання, етимологія, функціонування, Марія Матіос, «Нація».

Постановка проблеми. Вивчення сучасного українського іменослову є важливим завданням дослідників мови, оскільки склад іменного репертуару відображає історичні, суспільні, особисті уподобання сучасного українця в межах незалежної української держави. До того ж такий матеріал репрезентує національну самобутність українців, їхню історію, а отже, має неабияку практичну значущість, є одним з ефективних засобів, який сприяє розвитку соціокультурної компетенції читача. Органічна властивість власних назв – безпосереднє виконання власне номінативної функції. Проте в прозовій мові вона завуальовується замкненістю онімної системи літературного контексту, що призводить до втрати свого провідного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оніми як розгалужена система власних назв стали предметом активного дослідження в сучасному українському мовознавстві. Серед антропонімічних розвідок останніх років помітне місце займає доробок таких учених, як Л. Белей [1], Н. Булава [3], О. Лілік, О. Сазонова [5], А. Нечипоренко [7], Л. Садова [8], П. Чучка [11]. Подібне наукове поживлення можна пояснити, очевидно, тим, що ономастикон – це оригінальний набір власних найменувань із характерними фонетичними трансформаціями, розмаїтістю пестливих іменних форм, специфічним комплексом продуктивних словотворчих засобів. Зокрема, Г. Бичик обґрунтовує важливість вивчення системи власних назв у художньому творі, наголошуючи, що вони становлять невід'ємну лексичну категорію тексту, разом з іншими мовними засобами «реалізують авторську концепцію світобачення, сприяють побудові художнього образу» [2, с. 339]. О. Сколоздра зауважує, що власні назви персонажів, окрім власне номінативної функції, також «характеризують денотатів, разом з іншими одиницями відображають творче мислення письменника, багатство його мови, особливості стилю» [9, с. 355].

Наведені міркування дослідників засвідчують актуальність досліджень у царині антропонімії крізь призму художнього твору, чому й присвячена ця розвідка.

Метою статті є аналіз стилістичного використання чоловічого антропонімікону, зафіксованого в книзі М. Матіос «Нація».

Виклад основного матеріалу. Спільна для всієї України система імен має на окремих територіях свої особливості, зумовлені історичними, політичними та географічними чинниками. Наприклад, серед корінного українського населення Закарпаття побутують численні запозичення угорського, чеського, румунського, німецького походження.

Українським іменам властиве явище варіантності, яке поширене не лише в розмовно-побутовому іменному репертуарі, а й серед документальних імен (тобто тих, що фіксуються

в документах). На відміну від документальних імен, що мають порівняно небагато усталених варіантів (Єремія – Ярема, Євсей – Овсій, Мойсей – Мусій, Ігнатій – Ігнат, Гнат, Арсеній – Арсен, Стефан – Степан, Устин – Устим і под.), розмовно-побутові імена вирізняються великим розмаїттям. Зокрема, дослідники зафіксували близько 70 варіантів імені Ганна (Ганьча, Ганьзя, Ганішка, Гануся тощо), понад 100 варіантів імені Іван (Іванко, Івась, Івануца, Івон тощо). Це свідчить не лише про багатство фантазії українців у творенні такого специфічного джерела, як людське ім'я, а й про своєрідність іменотворення в різних регіонах України в різні історичні епохи [1].

Основну частину іменувань дійових осіб, які виконують номінативну функцію в аналізованій книзі, становлять імена, запозичені авторкою з реального українського антропонімікону.

У збірці новел М. Матіос «Нація» нами було віднайдене й проаналізовано дванадцять чоловічих антропонімів: Леонід, Уласій, Петро («Юр'яна і Довгопол»), Василь, Корнильо, Федусь, Дунусь, Миколайчик, дід Іван («Вставайте, мамко...»), Михайло Марійович («Прошай мене»), Іларій («Анна-Марія»), Дмитро («Признай свою дитину»).

Однією з особових власних назв є антропонім *Уласій*. Він зафіксований у словнику «Власні імена людей» і в перекладі з грецької мови означає «скривлений назвні» [10, с. 104]. Можливо, Марія Матіос провела паралель між значенням оніма та героєм і саме тому дала йому «нести хрест» каліцтва. Аналізований антропонім знаходимо тільки в одному варіанті – *Уласій*. Будь-які інші форми відсутні. Засвідчено й прізвище: *Тут є кому пришивати і без Уласія Джур'яка* [6, с. 96]. Помічаємо, що цей онім зафіксовано лише один раз. Це, напевно, пов'язано з тією значною кількістю апелютивів, що характеризують антропонім: *чоловік, господар, тато, батько, каліка, бандера, він коadlo, бандит, приятель, порадиник, розрадник, гуцул*. Частотність вживання імені не дуже висока. Це, насамперед, зумовлено сюжетом (здебільшого герой перебуває у в'язниці), великою кількістю апелютивів і, звичайно, другорядністю персонажа.

Знаходимо в тексті й варіативну антропонімну пару: *Леонід – Льоня*. Ім'я *Леонід* православне, католицьке, грецьке, походить від давньогрецького імені *Леонідас*, що означає «син лева», «походить з роду лева», «подібний до лева», «схожий на лева» [10, с. 72]. Поведінка героя з цим іменем, його вчинки слугують підтвердженням первинної етимології наймення: *Я зупинив би, але не можу уже... попереду – засідка, позаду – кров... так багато крові... на нас, Льоню... і на ній, Улесцісі... так вона ж дітей скільки народила...* [6, с. 97]; *Я називаюся Леонід, – перебив Юр'яну...* [6, с. 94].

Літературно-художній антропонім *Петро* – чоловіче ім'я, що має давньогрецькі корені. А *Петро Шандро, той що на нього кажуть Хромий, відкупився. Та відкупився навіть не Петро, а його жінка, що має собі до діла з головою заготконтори...* [6, с. 70]. Походження імені *Петро* пов'язане з давньогрецьким словом, яке перекладається як «скеля» або «камінь» [10, с. 91]. Форма антропоніма *Петро* використана в романі один раз, але також одноразово була використана зменшено-пестлива форма *Петрусько*, в якій простежується демінутивна конотація з відчутним діалектним відтінком.

Розглядаючи антропонім *Корнильо*, одразу помічаємо його специфічність. *Корнильо* давно поклав очі на *Шандрову Варварку, але за теперішнім законом Варварчині малі роки поки що не дозволяли їм пошлюбитися* [6, с. 100]. Словник фіксує ана-

лізований онім так: *Корнелій, Корнило, Корнилій, Корній*, лат.; можливо, від *corni* – ріг або *cornut* – ягода кизилу. Кизил – це південний чагарник або деревце з істинними темно-червоними ягодами, що мають кислий смак [10, с. 69]. Зазначимо, що М. Матіос вибрала таке ім'я не випадково, адже ця ягода нагадує самого персонажа: він був досить чесною, доброзичливою людиною, однак його посада – розсильний у сільраді – вимагала від нього поводитись відповідно до чинного закону, а не по совісті. Спілкування з ним лишало по собі «кислий» присмак. Демінутивні варіанти антропоніма *Корнильо* у творі взагалі не трапляються. Скрізь фіксуємо лише одну форму – повного імені. Не знаходимо в тексті й такі складники антропоніма, як прізвище та ім'я по батькові. Неповнота антропонімної формули є свідченням другорядності цієї особи в реальному житті села.

Трапляється в книзі й ім'я *Федір (Феодор)*, що вважається християнським, оскільки стало використовуватися як особисте ім'я серед перших християн. У тексті засвідчена демінутивна форма *Федусь* (пов'язано з віком його носія) від повного імені *Федір*, що в перекладі з грецької трактується як «Божий дар» [10, с. 105]. Він і справді був дарунком для батьків, як і його брати та сестра: *А Семенко вискочив із неї, як лісовий горіх із шкаралупи. Федусько вродився в сорочці* [6, с. 6].

Ім'я *Микола* вже давно дуже добре засвоїлось на українських теренах і стало одним із найпоширеніших, як у минулому, так і нині. Має давньогрецьке походження (*nicos* – «переможець, перемога» і *laos* – «народ» [10, с. 77]), добре вписалось у грецький, католицький, православний іменослов. Хоча значення імені *Микола* можна розшифрувати як «переможець народів», однак читач розуміє, що всі звершення й перемоги цього персонажа попереду, адже він поки що малий хлопчик і зветься відповідно – *Миколайчик: Миколайчику, буде... Не пужай людей, дитинко, Миколайчику...* [6, с. 48].

Також у зменшено-пестливому варіанті використано ім'я *Дунусь*, яке походить від чоловічого імені *Данило*, що було досить поширене саме в той час (післявоєнний) на західних теренах України: *Удосвіта скрізь було ще тихо – й Дунусь перевів очі з дороги на тражду* [6, с. 161]. Генеза імені *Данило* виводиться з давньоєврейського *Deni'e* – «мій суддя Бог» (буквально «Божий суд») [10, с. 55]. На території Буковини та Галичини досить часто і донині можна почути варіант *Дуньо*. Цікаво, що так називають як маленьких хлопчиків, так і цілком дорослих чоловіків. Антрополексема *Дунусь* засвідчена в книзі 23 рази, що доволі багато при досить невеликому обсязі. Однак це не призводить до одноманітності викладу, бо авторка вдало підбирає контекст, чим ще раз підтверджує свій беззаперечний письменницький талант.

В українській літературі склалося так, що позитивних героїв називають найпопулярнішими іменами, одним з яких є *Василь*. Це ім'я прийшло до українців із грецької мови і в перекладі означає «цар». *Василь* був головою сім'ї і мусив дбати про її добробут (як цар дбає про свою країну). Скрізь фіксуємо лише одну форму – *Василь*. Така номінація пов'язана зі статусом героя а родині. Майже відсутні у тексті апелютиви на позначення персонажа. Нами виявлено лише дві загальні назви, такі як *тато* і *чоловік: Тато з дідом перехрестили маму і бігом спровадили в хату, звідки нараз порозкривалися всі вікна, почувся Варварчин плач* [6, с. 104]. Частотність вживання імені *Василь* досить висока, що пов'язано з його провідною роллю в сюжеті твору. Також це спричинено майже повною відсут-

ністю апелювати на позначення героя та підвищеною інтенсивністю звертання інших персонажів саме до *Василя*: *Як уже хочете знати, Василю, то лиш через свою маму я сам не йду до лісу, бо також вивезуть у Сибіри, а мамі дні вже злічені й без того... Та й думаю таки брати вашу Варварку...* [6, с. 99].

Значно рідше вживається в аналізованому тексті антропонім *Шандро*. Його етимологія затемнена, проте можемо припустити, що це є адаптована форма угорського імені *Шандор* (*Sándor*). Рідковживаність цього найменування особи в книзі пов'язана з тим, що апелюють до нього переважно діти, які, відповідно, називають його татом: *Корнилю дивився то на Шандра, то на військових великими очима, ніби хотів щось заперечити...* [6, с. 106].

Антропонім *Іван* (має також стародавню форму *Іоанн*) давньоєврейського походження, що означає «Ягве (Бог) змилюється, помилював» [10, с. 61]. Його образ мало окреслений, а тому ономастична інформація теж є дещо скупою. Зокрема, зазначимо те, що антропонім *Іван* у тексті фіксується рідко (усього тричі). Небагатим є й апелюваний простір на його позначення. Зафіксовано такі загальні назви: *дід, дідусь, старий*: *Дідусь стояв посеред обори, трембітанчи на чотири сторони світу, мов кликав на поміч увесь видимий світ, який тепер не міг обізватися нічим живим голосом* [6, с. 105]. *Четверо дітей – Варварка, Федусь, Дунусь і Миколайчик, – мама Катерина і дід Іван дивувалися на Корниля так, ніби він мав зараз розірвати тут бомбу* [6, с. 108]. Зменшено-пестливий апелює *дідусь* засвідчує прихильне ставлення до нього з боку героїв і, власне, письменниці. Українці здавна уміли поважати, шанувати старших. Нами не виявлено ні прізвища, ні імені по батькові героя, і їх неможливо встановити з контексту. Це пояснюється українськими традиціями номінації, жанром твору та другорядністю персонажа за сюжетом.

Ім'я *Михайло*, вжите на сторінках твору, характеризується колосальним енергетичним потенціалом, тому вважається, що людина, яка його носить, володіє особливою силою. Воно має єврейське походження, і буквально перекладається «хто як Бог» (рівний Богові). А ось у питальній формі це ім'я звучить як «хто подібний до Бога?», що, по суті, означає «ніхто не рівний Богові» [10, с. 79]. Антропонім *Михайло Марійович* є лише припущенням, а не остаточним іменем. Героїні не подобається цей варіант називання, оскільки в такий спосіб (за ім'ям матері) називали безбаченків, а її дитина має сім'ю. Аналізований антропонім складається з імені *Михайло* та ймовірного імені «по матері» *Марійович*: *Як не писати? А на кого писати, як вона твоя?! – Запиши, як Катерина, – на себе... Буде Михайло Марійович...* [6, с. 73].

Наступний аналізований антропонім *Іларій*, добре адаптований українською системою називання, походить із грецької мови і має семантику «веселий, радісний» [10, с. 63]. Матеріал не фіксує варіант оніма чи зменшено-пестливих назв на позначення героя: *О, з суботи на неділю найстарший в Розтоках парубок Іларій Гуцуляк урве свій добровільний воєсмитижневий піст* [6, с. 167]. Антропомодель *Іларій Гуцуляк* вживається один раз під час знайомства героя та читача. Такий складник, як ім'я по батькові, взагалі відсутній. Натомість вжито чимало апелювань: *парубок, хлоп, чоловік, він, тазда, молодий* (у значенні наречений), *хлопець*. Так його називає лише авторка, інші ж персонажі звертаються до героя на ім'я. Ставлення письменниці до *Іларія* неоднозначне. Вона виправ-

довує і водночас більше засуджує його, показує як людину лицемірну та корисливу, безвідповідальну і легковажну. Частотність уживання антропоніма порівняно висока. Протягом кількох сторінок ім'я використане 42 рази. Таку високу активність фіксації оніма можна пояснити першорядністю героя і тим, що ведеться в основному розповідь від третьої особи (авторки) саме про *Іларія*.

Використовується в тексті й антропонім *Дмитро*, що має семантику «присвячений Деметрі»; у грецькій міфології *Деметра* – богиня родючості та хліборобства [10, с. 56]. Це ім'я було і залишається досить поширеним на території всієї України. Матеріал не фіксує прізвища та імені по батькові: *Дмитро зачистив до мами. Він подовго рився на горищі в старих-старезних фотографіях Проданюкової родини, сам не знаючи, навіщо* [6, с. 208]. Антропонім *Дмитро* зафіксовано 49 разів, що свідчить про першоплановість цього літературного персонажа.

Висновки. Як свідчить проаналізований фактичний матеріал, М. Матіос талановито добирає антропоніми, що відповідають реаліям зображуваного часу і можуть бути нині цінними своєю формою та внутрішнім змістовим наповненням. Окрім того, вдало презентований антропонімікон творів допомагає у створенні образів та характерів, виконує потужну стилістичну й номінативну ролі, викликає певні емоції в читача, вказує на ставлення авторки до персонажів.

Література:

1. Белей Л. Український пострадянський іменник: основні тенденції розвитку. *Науковий вісник Чернівецького університету «Слов'янська філологія»*. 2007. Вип. 356–359. С. 318–321.
2. Бичик Г. Способи номінації та функціонування власних імен у серії романів Ерін Хантер «Воїни». *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89 (3). С. 338–341.
3. Булава Н.Ю. Про стан і перспективи дослідження українських прізвищ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 25. Т. 1. С. 9–12.
4. Карпенко М.В. Передмова. *Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки*: збірник наук. праць. 1992. С. 3–4.
5. Лілік О.О., Сазонова О.В. Антропоніми в художньому дискурсі Галини Пагутяк (на матеріалі романів «Уриського циклу»). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки (мовознавство)»*: збірник наук. праць. 2019. № 11. С. 83–88.
6. Матіос М. Нація. Проза. Львів: Кальварія, 2002. 216 с.
7. Нечипоренко А.Ф. Антропоніми як джерело вивчення української культури. *Filologia, sociologia i kulturoznawstwo. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki*: zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej. Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. S. 61–63.
8. Садова Л. Проблема лінгвістичної специфіки українських прізвищ у працях антропонімістів ХХ–ХХІ ст. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 41. С. 189–196.
9. Сколюзда О. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Філологічні науки*. 2010. № 50. С. 355–360.
10. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник / ред. В.М. Русанівський. 3-тє вид., випр. Київ: Наук. думка, 2005. 334 с.
11. Чучка П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 428 с.

Stovbur L. Stylistic use of male anthroponyms in the M. Matios' book "The Nation"

Summary. The proper name accompanies a person throughout life and it is a unique, inalienable attribute. The main function of anthroponyms is that the name, surname and patronymic are, in fact, legally acting as a means of identifying a person in society. Anthroponyms also perform the functions of anthroponyms in speech, such as nomination, differentiation, change of name, related to age, marital status, life among people of another nationality, conversion to other faiths, joining secret societies, etc. In fact, no work of art is complete without proper titles that are more or less represented in it.

The Ukrainian people's name system has been around for centuries. It is based on the names of the Christian calendar: Greek, Roman, Jewish. They were most encouraged by the introduction of the Christian baptismal ordinance, when the priest gave the child the name of a saint, often foreign and obscure. Therefore, Ukrainians tried to give such names their own phonetic and morphological appearance.

The functioning of proper names in the text has its own specificity. Proper names should be stylistically correct and precise, consistent with the spirit, ideas, purpose of the work, must convey a characteristic color, and sometimes – a certain special meaning, a special meaning in which the author's idea is expressed. A well-chosen name becomes an additional

means of character characterization, enhances the emotional impression of the whole work. Anthroponyms used to create literary images in the composition of other stylistic means, create a thematic field, play a constructive role in the transmission of human relationships, shades of naivety, formality, age estimates and other modal characteristics. Own names in works are usually presented in various interpretations: from official forms – surname, name, patronymic – to affectionately careful, everyday, which greatly contributes to the study of their functioning, purpose and situation of use, ways of creation and structure in the onomastics of Ukrainian linguistics.

The article analyzes the ways of personal identity of the characters of the masculine gender, stylistic use of these anthropolexems on the material of Maria Matios' book "The Nation". The dominant majority of the main and minor characters of the work receives additional authorial characteristic through the etymology of the chosen anthroponym. Proper names in the novel perform informational, evaluative, aesthetic, expressive and other functions. The set of personal names of the work is a harmonious unity and a powerful force that actively acts on the recipient, creating confessional authenticity of the image.

Key words: male anthroponym, stylistic usage, etymology, functioning, Maria Matios, "The Nation".